

Christer Björklund
landsantikvarie, länsmuseumchef
christer.bjorklund@dalarnasmuseum.se

2022-06-17
Dnr 72/22

Region Dalarna, Kultur och bildning
kultur@ltdalarna.se

Remissvar: Kultur- och bildningsplanen 2023-2026, remissversion 2022-05-18, dnr 2022/34

Dalarnas museum har haft möjlighet att kommentera – och även bidra till – vissa texter under Region Dalarnas arbete med att ta fram remissversionen av den nya kultur- och bildningsplanen. Här kommer några ytterligare kommentarer inom ramen för den remissrunda som pågår.

Kopplingen mellan regional utveckling och kultur och kulturmiljöer

I Region Dalarnas utvecklingsstrategi "Dalastrategin 2030" är kulturen och kulturmiljöerna i stort sett osynliga, jämfört med hur andra viktiga faktorer för regionens utveckling avhandlas i det dokumentet. Frågan uppstår därmed om detta – att betrakta och behandla regional utveckling utifrån ett kultur- och kulturmiljöperspektiv – är den nya kultur- och bildningsplanens viktiga (ste?) roll i Region Dalarnas uppsättning av styr- och strategidokument.

Det som står på remissversionens tredje sida pekar åt det hållet. Men på ett onödigt försiktigt sätt. Det talas om att "Dalastrategin 2030" och "Regionplan 2022-2024" utgör de "*strategiska ramarna för kulturpolitiken*". En mer offensiv beskrivning kunde vara att kultur- och bildningsplanen beskriver hur Region Dalarna vill se kulturens och kulturmiljöernas roll och värdefulla bidrag till hur regionen (dvs. Dalarna) utvecklas och att det genomsyrar planens samtliga delar, inte enbart som i remissversionen: i ett kort stycke på sid. 3.

I sitt remissyttrande till "Dalastrategin 2030" förde Dalarnas museum en diskussion på detta tema. Det remissyttrandet bifogas detta remissyttrande. Därmed utgör de tillämpliga principiella

resonemangen i det förra en integrerad del av det senare vad avser kulturens och kulturmiljöernas betydelse för tillståndet och utvecklingen i Dalarna.

Här kunde tilläggas att kopplingen mellan kultur- och bildningsplanen och "Dalastrategin 20230" resp. "Regionplan 2022-2024" uttryckligen borde behandlas i kultur- och bildningsplanens avsnitt om uppföljningen av kultur- och bildningspolitiken på sid 6. Om sådan uppföljning skulle göras, skulle det bidra till att hålla kopplingen mellan de olika styrdokumenterna levande under planperioden.

Övergripande, i anslutning till samtliga "Regionen vill"-avsnitt

I flera av avsnitten i utkastet till ny kultur- och bildningsplan är ambitionsnivån både välformulerad och inspirerande hög. Ibland stannar visserligen det generella anslaget och överanvändningen av igenkänningsord vid vällovliga föresatser (finns inom såväl de övergripande utvecklingsområdena (s. 7-17) som inom avsnitten om olika Verksamhetsområden (s. 18-40)). Men fördelen med detta anslag väger nog över på att planen då kan hållas på just en övergripande nivå, utan detaljerade uttryckta förväntningar. Det gör antagligen att risken för att planen blir inaktuell mitt i perioden kan hållas nere och att risken för politisk detaljstyrning minskar.

Mer bekymmersamt för planens "verklighetsförankring" är dock att de höga – och ibland högre än tidigare – ambitionerna i de olika avsnitten *varken* åtföljs av skrivningar eller tankar kring hur Regionens föreställer sig att planen ska resurssättas, om det finns inbördes prioriteringar ifall resurserna inte räcker till allt *eller* (och det är nog mest bekymmersamt) hur Regionens ämnar arbeta för att stärka förutsättningarna för att uppnå det planen beskriver och Regionens vill åstadkomma. Centrala resurser – förutsättningar – i sammanhanget är både budgetmedel och kompetensförsörjning. Det gäller samtliga områden, även om det finns gradskillnader mellan dem.

Den fleråriga planen ska givetvis hållas på en generell nivå och det är inte genom dylika dokument som medelstilldelning görs eller andra beslut om resurser fattas. Tanken är väl att planen är ett av flera instrument i sådana årliga processer inom Regionens.

Samtidigt vet alla att kultursektorn kännetecknas av otillräckliga och urgröpta resurser (se t ex den statliga andelen i finansieringen via kultursamverkansmodellen) i kombination med väldigt höga ambitioner och kreativa viljor rörande kulturell verksamhet och hur den kan utvecklas och blomstra. Eller uttryckt på annat sätt: ambitioner och idéer råder det redan ett överflöd av, liksom förväntningar och krav från det offentliga, men det saknas oftast resurser till att leva upp till dem.

Därför riskerar också en kultur- och bildningsplan helt utan reflektioner kring resursfrågorna att bli onödigt uddlös.

- Något resonemang om de resursmässiga förutsättningarna för de olika verksamhetsområdena (och för kapaciteten att förverkliga det som det skrivs om i de inledande avsnitten i planen), eller åtminstone ett erkännande i texten om att planens genomförbarhet står i direkt proportion till resurserna som ställs till förfogande, skulle göra planen mer verklighetstrogen som ett i vardagen användbart dokument även för de aktörer som förväntas utföra stora delar av innehållet.

Det skulle kanske bryta mot hur tidigare planer har utformats och det skulle ev. medföra en del svårigheter och avvägningar av hur långt ett sådant resonemang kan föras. Men att i denna typ av planeringsdokument inte alls beröra saken, när det är allmänt bekant att resurserna inte räcker till allt, blir inte heller bra.

s. 35-36, under "Museer och kulturmiljö"

Det finns en hänvisning till nationalromantiken och den prägel som strömningarna under den epoken har haft på svensk identitet och på Dalarna och kulturarvet här. Det står vidare att denna särprägel *"kan vara en framgångsfaktor för den regionala utvecklingen på många plan."*

I viss mån krockar det ensidiga påståendet med Dalarnas museums ambition om att bredda och fördjupa kunskapen om kulturarvet och ifrågasätta schablonbilder. Därför skulle museet uppskatta om det ingick i den nya kultur- och bildningsplanen något om att Regionen inte enbart betraktar den klassiska bilden av Dalarna som en styrka, utan även gärna ser att bilden utmanas utifrån nya rön.

- Ett enkelt sätt att göra det kunde vara att haka på en bisats till ovannämnda citat på följande sätt: *"[...], där både förmedling av den kända bilden och insatser för utmana och problematisera den, bl a genom att bredda och fördjupa kunskapen om Dalarnas historia, har sin självklara plats."*

s. 37, under "Bredda och fördjupa kunskap..."

I texten används orden *skatter* resp. *kulturskatter*, med hänvisning till Dalarnas museums kulturhistoriska samlingar. Det är begripligt att man vill signalera att det rör sig om ett värdefullt kulturarv, vilket det också gör, men i ett officiellt dokument bidrar ordvalen till en trivialisering.

- Föreslås därför att de mer neutrala och sakliga begreppen *samlingar*, *museisamlingar* eller *kulturhistoriska samlingar* används i stället för *skatter* osv.

s. 38, under "Region Dalarna vill:"

De tre målsättningspunkterna är bra.

För de två första finns även skrivningar i tidigare avsnitt som ger en fingervisning kring frågan om *på vilket sätt* Region Dalarna ser att målen kan uppfyllas (genom möjligheterna till fördjupad kunskap som de nya föremålsmagasinen ger resp. genom att skolan och studenterna får direktkontakt med museet).

Men kopplingen till frågan om *på vilket sätt* det sistnämnda målet kunde uppnås är mer vag, dvs. vilka tankar som Regionen har kring vad som skulle kunna stärka det regionala perspektivet på Världsarvet Falun och vad som avses med det.

→ Här skulle det kunna vara till nytta att knyta ihop resonemanget i kultur- och bildningsplanen med sådana resonemang om regional utveckling som finns i Region Dalarnas utvecklingsstrategi (Dalastrategin 2030) från i höstas, t ex peka mot/hänvisa till några skrivningar i denna.

Om vi tillåter oss att spekulera lite om vad "det regionala perspektivet på Världsarvet Falun" innebär, går tankarna till att det rimligtvis har att göra med en strävan att fånga upp dels historiska faktorer som finns inbäddade i Världsarvet Falun och som genom tiderna har påverkat och har påverkats av skeenden inte enbart i Falun utan även runt om i länet och i kommunerna (t ex genom etablering av hyttor, handel och handelsvägar, transporter av virke, odlingar, intra-regional migration, samhällens expansion och förändringar mm); dels hur länets kommuner idag och framåt kan påverka och påverkas av utvecklingen av Världsarvet Falun (t ex via besöksnäringen, regionens ökade attraktionskraft och de samhällsplaneringsinsatser som görs i kommunerna).

Eftersom både historiska och framåtblickande perspektiv ingår i kommunernas olika utvecklingsprocesser kan de därför bli viktiga även för "det regionala perspektivet på Världsarvet Falun" och hur det utvecklas.

Ett sätt att beskriva hur Regionen i sin nya kultur- och bildningsplan kan stärka det regionala perspektivet i Världsarvet Falun kunde således vara att lyfta fram betydelsen av att kommunernas kulturmiljöer bedöms och vårdas och att kunskapen om dem förvaltas hållbart över tid. Då är kommunernas processer för stadsplanering och samhällsutbyggnad centrala och i dem kunde läns museet ha en nyckelroll vad avser just kulturmiljöerna.

→ Ett tillägg under avsnittet om Stärka det regionala perspektivet i utvecklingen av Världsarvet Falun kunde därför vara: *"I den mån kommunerna anlitar läns museet för kommunala kulturmiljöuppdrag av olika slag, bidrar kommunerna också till att regionala kulturmiljövärden*

både förvaltas långsiktigt och kan förmedlas till medborgare och besökare, vilket i sin tur bidrar till att stärka det regionala perspektivet på utvecklingen av Världsarvet Falun.”

För Dalarnas museum

Med vänlig hälsning

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Christer Björklund' in a stylized, cursive script.

Christer Björklund

2021-01-29

BILAGA
TILL DALARNAS MUSEUMS
REMISSYTTRANDE ANG.
KULTUR- OCH BILDNINGPLAN 2023-2026

Dnr 20/21

Region Dalarna
Registrator, Regional utvecklingsförvaltning
ruf.registrator@regiondalarna.se

Remissyttrande – Dalastrategin 2030, regional utvecklingsstrategi

Region Dalarnas diarienummer: RD20/05068

Inledning

Det finns mycket bra i remissutgåvan av Dalastrategi 2030. Texten är utvecklingsorienterad och framtåsyftande. Den blandar visioner och mer konkreta exemplifieringar på ett sätt som bör kunna lägga upp till ändamålsenliga åtgärdsplaner och handling.

Men genomgående – såväl som när de tre målområdena behandlas som när de vägledande principerna går igenom – är det ett ensidigt fokus på infrastrukturella utmaningar och möjligheter samt på materiella faktorer (t ex energiförsörjning) som anses vara avgörande för Dalarnas framtid.

Dessa faktorer är visserligen helt centrala för den regionala utvecklingen och därför naturliga att ta upp med omsorg i en långsiktig utvecklingsplan. Men det framstår samtidigt som något enögt att helt utelämna andra grundläggande delar av samhället, om utgångspunkten för utvecklingsplanen är att ta ett övergripande och strategiskt grepp på alla de faktorer och förhållanden som är väsentliga för sammanhanget och som på ett eller annat sätt kommer att definiera den regionala utvecklingen på lång sikt.

I remissversionen av Dalastrategin 2030 saknas det överlag strategiska perspektiv på den underliggande kraft som kulturen och kulturmiljöerna i Dalarna helt klart har på samhällsutvecklingen. Det borde inte lämnas åt slumpen. Istället bör det strategiska perspektivet utvidgas även till dessa områden, som komplement till den mer

instrumentella synen på vad som påverkar samhällsutvecklingen positivt och som texten nu till största delen är begränsad till.

Ett rikt och varierat kulturliv gör skillnad för Dalarnas identitet, ekonomisk produktivitet, social hälsa och välbefinnande.

Det blir ofta abstrakt när kulturens och kulturmiljöers värde och samhällsnytta ska beskrivas. Mätbarheten är diffus och det är svårt att fastställa annat än indirekta samband till exempelvis tillväxtmål. Men det verkar samtidigt vara minst lika vanligt att alltför lättvindigt ignorera kulturens och kulturmiljöernas reella påverkan på samhällsutvecklingen just med hänvisning till svårgreppbarheten och bristerna på konkreta nyttomått.

Något lättare att se sambanden blir det genom att bredda synen på exempelvis hållbar samhällsutveckling och i det begreppet baka in goda livsmiljöer, sunda samhällsvärderingar, materiellt och intellektuellt välstånd, stabil demokrati osv. Kort sagt att tala om ett gott samhällsklimat. Eller som det görs i remissutkastet: peka på hållbarhet i flera dimensioner, där klimatsmarta lösningar, stärkt konkurrenskraft och ett sammanhållet samhälle är målen.

På samtliga dessa områden har kulturen och de unika kulturmiljöerna i Dalarna något att bidra med.

Kulturen har en potential att skänka kreativitet, identitet, perspektiv och gnista till länets befolkning, vilket tveklöst och på riktigt adderar till länets attraktionskraft och därmed konkurrenskraft. Dalarnas särpräglade kulturmiljöer och kulturbebyggelse förhöjer också livskvaliteten för oss som bor här (och implicerar därmed ett ambassadörskap för regionen som befolkningen kan utöva), men de kan även på ett mycket konkret sätt bidra till klimatsmarta lösningar.

När nu en ny regional utvecklingsplan ska tas fram vore det en miss att bortse från dessa krafter, särskilt när Dalarna redan råkar sitta på sådana resurser, även i omvärldens ögon.

Ibland händer det att vi som försöker hävda kulturens grundläggande samhällseliga värde blir alltför teoretiska, idealiserande eller rent av uppfattas som elitistiska p g a att ämnet (dvs. kulturen och samhällsnyttan) mestadels låter sig fångas på ett tanke- och känslöplan. Men lika vanligt är det nog att kultursektorns värde lite slarvigt reduceras till "nöjen" och "förströelse" och att man glömmer bort den grundpelare som vår kultur utgör för t ex våra värderingar, kunskaper och mycket av den gestaltning av samhället som vi till vardags traskar runt i.

Men även om det är svårt att artikulera kulturens och kulturmiljöernas strategiska betydelse för Dalarna, är det inte ett bra skäl till att låta bli. Särskilt när ett så viktigt dokument som en strategisk utvecklingsplan ska fastställas.

Det måste det ändå vara ambitionen och ett rimligt krav, att en strategisk utvecklingsplan för Dalarna tar ett grepp även på dessa underliggande faktorer för samhällsutvecklingen (kulturen och kulturmiljöerna) och behandlar dem utifrån just ett *strategiskt perspektiv*.

Det är faktiskt förvånande att förslaget till en ny Dalastrategi i stort sett helt saknar strategisk syn på Dalarnas unika kultur och kulturmiljöer och hur de passar in i och kan gynna samhällsutvecklingen. Men det ger å andra sidan en möjlighet att utveckla och komplettera texterna. Det är väl också det som en remissrunda är till för: att fånga upp perspektiv som saknas. Detta är Dalarnas museums inspel till sådana förbättringar av planen.

Ta tillvara kulturvärdena även utvecklingsstrategiskt

Redan i den andra meningen i ett av de inledande avsnitten, det som beskriver Dalarna idag (s. 8), står att regionen har *"en stor variation av natur- och kulturlandskap, fjäll, sjöar, skog, jordbruksmark, som tillsammans bidrar till länets karaktär"*. Det är lika sant, som att karaktären är något att slå vakt om, eftersom det är den som till stora delar avgör hur vi lever och hur omvärlden ser på oss.

Ta t ex Dalarnas kultur och kulturmiljöer – dessa är kända och uppskattade världen över (här finns dessutom ett av UNESCOs världsarv). Inte sällan ger det upphov till stolthet och uppskattning också hos oss som bor och verkar här. Det innebär att det finns en redan inbyggd besöksnäringsmagnet, en grund för ett positivt ambassadörskap bland befolkningen och en källa till hög livskvalitet för alla som bor och verkar här.

På så sätt är "länets karaktär" en framgångsfaktor för den regionala utvecklingen och därför borde de karaktärdefinierande faktorerna också behandlas strategiskt i den regionala utvecklingsplanen. Detta är lågt hängande frukter att plocka ner i Dalastrategikorgen, kan man tycka. Efter att inledningsvis ha nämnts på sidan 8 saknas dessvärre dessa faktorer i resten av texten.

Det sägs på ett par ställen att kulturen och kulturmiljöerna bidrar till *"glädje"*, *"rekreation"* och till *"skatteintäkter"*. Det är bra saker. Men det utgör inte en skarp analys av kulturens och kulturmiljöernas strategiska värden och vilken roll de har – och kan ha – för den regionala utvecklingen, både här-och-nu och inte minst på längre sikt.

Det skulle inte behövas mycket för att komplettera texterna – och därmed den kommande politiken och de framtida samhällsinsatserna – med några sådana insikter och perspektiv.

I den tidigare regionala utvecklingsplanen (Dalastrategin 2020) fanns tre områden som knyter an till ovanstående resonemang (se nedan). Inte heller i den var de strategiska perspektiven på

kulturen och kulturmiljöerna särskilt väl utvecklade. Men de nämndes ändå. De borde nu återtas i den nya planen och den här gången utvecklas med strategiska formuleringar kring var och en.

”- Dalarna är en region som genom kulturens kraft driver fram ny utveckling för samhälle och näringsliv.

- Dalarna är en lärande region som möter människornas, näringslivets och samhällets behov av kunskap och kompetens.

- Dalarna tar vara på landsbygdens attraktionsvärden och tillväxtpotential och ser sina unika natur- och kulturmiljöer som en tillgång för både lokal och regional utveckling.”

Innovationer och kunskap

Innovationer (s. 22) lyfts fram som omistliga för att nå framgångar i Dalarna. Men texten hoppar i stort sett helt över strategiska resonemang kring *hur* innovativa miljöer skapas, *vad* som kännetecknar dem och *vad* det är som gör att de uppstår.

Det påpekas att de *ska* uppstå (bl a genom upphandlingsprocesserna). Det nämns också att samverkan med bl a Högskolan Dalarna är angelägen i sammanhanget. Men det finns många andra väsentliga beståndsdelar i hur ett innovativt samhällsklimat skapas.

Exempelvis är fantasi och reflexer att ”tänka utanför boxen” centralt för lyckade innovationsmiljöer. Här finns en mycket konkret koppling till de kreativa näringarna och till kulturens yttringar. Ju tajtare band mellan dessa och innovationsmiljöerna, desto troligare ses banbrytande innovationer. Detta borde Dalastrategin 2030 kunna innehålla några strategiska tankar om.

På liknande sätt kunde skrivningarna om kunskapens roll för t ex konkurrenskraften (s. 21) kunna utvecklas. Det som nu presenteras är en rätt instrumentell syn på kunskap. Exempelvis genom att texten understryker nyttan av att utbilda specifik kompetens för att möta specifika sysselsättningsbehov. Det är förstås sant att en sådan matchning är mycket viktig, dvs. att utbildningarna kan fylla t ex industrins och övriga näringslivets behov av kompetens. Men det blir också en aning ensidigt för att vara riktigt strategiskt.

Det finns ett särskilt värde i samhällen som genomsyras av utforskande perspektiv och av nyfikenhet; något som kan åstadkommas bl a med hjälp av att uppmuntra och stödja kunskap och reflektion – något som kulturen och inte minst museer kan göra.

Det blir väl en aning för detaljerat att i Dalastrategin 2030 prata om att dalfolket bör gå mer på museer. Men det bör bakas in ett resonemang kring den strategiska vikten av att (utöver

sysselsättningsändamålsenliga utbildningar) skapa miljöer och förhållningssätt bland medborgarna till kunskap, nyfikenhet och kreativitet för att bidra till regionens utveckling. Och att kulturen här i Dalarna då har en omistlig roll.

Livsmiljöer

Det finns en oomtvistad koppling mellan några av de faktorer som remissutgåvan nämner som samhällsutmaningar (s. 10), nämligen försörjningskvot, arbetskraftstillgång och skattekraft och den attraktions- och konkurrenskraft som ett rikt och bejakat kulturklimat, och väl omhändertagna kulturmiljöer, kan bidra till. Men kopplingen mellan kulturliv och konkurrenskraft är samtidigt, som redan nämnts, svår att mäta.

Men den är egentligen inte så svår att förstå! Man behöver bara gå till sig själv och fundera över vad som gör att man tycker om en viss livs- eller besöksmiljö och varför man attraheras av tanken att etablera sig i en sådan.

Förutom att många uppskattar lugn och ro, möjligheter till ren luft och frisk natur, värdesätter en hel del av befolkningen, särskilt personer i produktiv ålder, också ett dynamiskt samhälle med en mångfald av möjligheter till profession och rekreation. Upplevelsen av samhällets dynamik är personlig och så är även vilken del av mångfalden som man som individ väljer att aktivt delta i. Men bara för att man älskar sport och aldrig går på teater eller konstutställningar (för att ta till en kliché), betyder det inte att man hellre skulle bo i ett samhälle utan ett aktivt kulturliv. Helheten sätter prägel på samhället, även om vi som individer enbart har förmåga att omsluta en begränsad del av den.

Kulturen och även attraktiva kulturmiljöer i ett samhälle har inverkan på människor på flera sätt, varav ett är att det just skapar dynamik (i motsatt till *status quo* eller stagnation).

Resonemanget i remissutgåvan kring goda livsmiljöer (s. 25), som nu mest handlar om den fysiska infrastrukturen, borde därför kompletteras med ett resonemang kring kulturens och kulturmiljöernas positiva påverkan för livskvalitet och livsmiljöer, på vilket sedan en strategisk slutsats kan formuleras. Idag saknas sådan i utkastet.

En konkret formulering att bygga på och som kan fogas in i ovannämnda avsnitt är följande:

- *Arkitektur, form och design bidrar till ett hållbart, jämlikt och mindre segregat samhälle med omsorgsfullt gestaltade livsmiljöer, där alla ges goda förutsättningar att påverka utvecklingen av den gemensamma miljön.*

Här ett annat konkret textförslag. Till avsnittet om "Känsla av närhet och sammanhang" (s. 25) kan man koppla ett resonemang enligt följande:

- *Ett aktivt kulturliv, där medborgarna kan mötas, är ett fundament för en förankrad demokratisk utveckling. Ytor där samtal, fortbildning och kunskapsmöjligheter ges bidrar till ett jämlikt samhälle.*

Konkreta formuleringsförslag ang. de unika kulturmiljöerna i Dalarna

Förslaget till ny strategi är ju indelat i tre olika målområden. Skrivningar om de perspektiv och förmågor som Dalarnas kulturmiljöer erbjuder i den regionala utvecklingen kan fogas in i vart och ett av dessa målområden genom följande tillägg.

I kapitlet om "Ett klimatsmart Dalarna"

- *Dalarna har en mångfald av historiska kulturmiljöer som kan lära oss mycket om metoder och material som visat sig hålla under lång tid. Sådan kunskapsutväxling kan bidra till klimatsmarta insatser inom såväl byggnadsindustrin som jordbruket. Ett exempel är den månghundraåriga traditionen i regionen att bygga hållbart i timmer.*

I kapitlet om "Ett konkurrenskraftigt Dalarna"

- *För många – såväl boende som besökare – skapar Dalarnas unika kulturmiljöer känslor av trivsel, stolthet och nyfikenhet. De berikar människors vardag och livskvalitet och bidrar till att skapa harmoni i stadsrum såväl som på landsbygd. På så sätt blir de också en verkande faktor i att bygga upp regionens attraktionskraft, både för att bibehålla och stärka den kompetens som redan finns boende här och för att locka hit fler människor med skaparkraft. Levandegjorda och väl omhändertagna kulturmiljöer och – inte minst – berättelserna om dem (kraften av s.k. storytelling) blir på så sätt strategiskt viktiga områden för Dalarnas kompetensförsörjning och konkurrenskraft.*

Den senaste perioden av nya mönster inom turism och resande inom Sverige har också visat vilken magnet som unika kulturmiljöer kan vara för besöksnäringen. Det påverkar direkt företag som är knutna till specifika besöksmål, men även den dragningskraft som kulturlandskapet i sig har på besökare spiller positivt över på besöksnäringens olika grenar.

I kapitlet om "Ett sammanhållet Dalarna"

- *Genom kulturmiljöer och berättelser/storytelling om dem kan profilering och regional identitet skapa band inom regionen på ett sätt som få andra krafter kan. En styrka med*

just fysiska kulturmiljöer är att de kan delas och uppskattas av alla, fast de individuella associationerna och upplevelserna skiftar beroende på t ex nationell eller regional bakgrund, kulturella och sociala referenser etc. Denna egenskap gör att Dalarnas unika kulturmiljöer kan verka mer sammanhållande än vad andra kulturhistoriska fenomen, framstående idrottslag eller särdragen i dialekter och matkultur kan åstadkomma. På så sätt blir det både en demokratisk och sammanhållande insats att tillgängliggöra Dalarnas kulturmiljöer för så många som möjlig av regionens invånare.

I avsnittet "**Principer för genomförandet**" anges förhållningssätten som ska vägleda arbetet i den nya Dalastrategin. I delavsnittet "*Vi tar tillvara olika platsers förutsättningar och möjligheter*" (s. 29), beskrivs principen för platsbaserat utvecklingsarbete. En mening kunde läggas till i det delavsnittet för att ta höjd även för mer indirekta värden att ta hänsyn till och även utnyttja i det strategiska regionala utvecklingsarbetet.

- *Platsbaserat utvecklingsarbete innebär också att dra nytta av alla de inneboende faktorer som ger platserna sin unika karaktär, såsom natur- och kulturmiljöers påverkan på människors uppfattning om sin hemort, livskvalitet och på platsens potential.*

Med vänlig hälsning

Christer Björklund
landsantikvarie, läns museichef